

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

SARA LERGA

**USPOREDBA ROMANA *U NOĆI* KSAVERA ŠANDORA
ĐALSKOGA I *OČEVI I DJECA* IVANA SERGEJEVIČA
TURGENJEVA**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

SARA LERGA

Matični broj: 0009063640

**USPOREDBA ROMANA *OČEVI I DJECA* IVANA
SERGEJEVIČA TURGENJEVA S ROMANOM *U NOĆI*
KSAVERA ŠANDORA ĐALSKOGA**

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Dejan Durić

Rijeka, 16. rujna 2015.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. POETIKA I STRUKTURA ROMANA U NOĆI I ROMANA OČEVI I DJECA.....	2
2. HRVATSKI REALIZAM U IVANA SERGEJEVIČA TURGENJEVA.....	6
2.1. Ksaver Šandor Đalski.....	6
2.2. Političke prilike kao pokretač stvaranja djela	8
3. BAZAROV I NIHILIZAM.....	10
3.1. Arkadij Kirsanov – Bazarovljev učenik i osporavatelj.....	12
3.2. Bazarov Đalskoga (Petar Krešimir Kačić)	14
3. 2. 1. Živko Narančić i ostali politički likovi.....	16
4. ODNOS STAROGA I NOVOGA.....	20
4.1. Čuvanje i opovrgavanje tradicije.....	21
4. 2. Odnos prema ženama.....	23
4. 3. Budućnost 'novoga čovjeka'?!.....	25
5. ZAKLJUČAK	27
6. SAŽETAK	29
7. LITERATURA	30

1. UVOD

Tema moga završnog rada je usporedba romana *U noći* Ksavera Šandora Đalskog i *Očevi i djeca* Ivana Sergejeviča Turgenjeva. Za ovu sam se temu odlučila zbog boljeg upoznavanja ruskog realista, Ivana Sergejeviča Turgenjeva i njegova utjecaja na hrvatske realiste, a najviše na Ksavera Šandora Đalskog.

Cilj ovoga rada jest usporediti dva romana te na temelju usporedbe uvidjeti sličnosti koje povezuju dva pisca, ali i razlike koje svjedoče o njihovom jedinstvenom umjetničkom stvaralaštvu.

Za usporedbu dvaju romana korištene su knjige Aleksandra Flakera: *Ruska književnost*, *Ruski pripovjedači XIX. stoljeća*, *Ruska književna kritika* koje govore o Turgenjevljevom stvaralaštvu i utjecaju na druge pisce. Za bolje razumijevanje hrvatskih prilika 19. st. korištena je knjiga Antuna Barca *Članci i eseji*, a za analizu romana Đalskoga *U noći* i Turgenjevljeva utjecaja na njega, upotrijebljena je knjiga Aleksandra Flakera *Književne poredbe* i knjige Miroslava Šicela *Ogledi iz hrvatske književnosti*, *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*.

Završni rad se sastoji od sljedećih poglavlja: *Uvod*, *Hrvatski realizam pod utjecajem Ivana Sergejeviča Turgenjeva*, *Turgenjevljev lik Bazarov gledan kroz prizmu nihilizma*, *Odnos staroga i novoga*, *Sažetak*, *Zaključak* i *Literatura*. U *Hrvatskom realizmu pod utjecajem Ivana Sergejeviča Turgenjeva* prikazan je utjecaj koji je Turgenjev vršio na hrvatske realiste te posebice na K. Š. Đalskoga koji je od njega preuzeo sličnu tematiku. Središnji je dio rada posvećen usporedbi dvaju romana, njihovim sličnostima i razlikama (karakterizacija likova, društvene i političke prilike, način pisanja).

2. POETIKA I STRUKTURA ROMANA U NOĆI I ROMANA OČEVI I DJECA

Uvrštavanje romana *U noći* i romana *Očevi i djeca* u razdoblje realizma definira uloga realističkih djela. Flaker tvrdi kako je uloga realističkih djela društvenoanalitička. Pisac oblikuje reprezentativne društvene karaktere te ih dovodi u vezu s drugim karakterima, prikazujući njihove odnose i sukobe tokom cijele radnje. On vrši društvenu analizu te prikazuje razvoj društvenih odnosa (vidi Flaker 1986: 68).

Flaker navodi da je funkcija realističkih djela prisutna u ruskoj književnosti 19. stoljeća. Ona u sebi udružuje političku i filozofsku misao te se zbog toga povijest ruske književnosti shvaća kao prezentirani dio povijesti ruskoga društva (Flaker 1986: 68). Turgenjev se uvrštava u fazu razvijenog realizma za koju su karakteristične dileme ruskog intelektualca. Flaker ističe kako se posebno razvija roman o suvišnom čovjeku čiji su predstavnici Gercen, Turgenjev i Gončarov (Flaker 1986: 69). Turgenjev je u svojem romanu *Očevi i djeca* prikazao odnose dva različita vremena, Bazarovljevo vrijeme i Kirsanovljevo vrijeme. Vrijeme je to u kojem se pred ruskog intelektualca postavljaju mnogobrojna pitanja koja se tiču društvenog razvoja Rusije. Flaker navodi kako je zbog društvenog razvoja dolazilo i do novih ideologija: do zastupanja filozofskog idealizma i plemićke inteligencije (Flaker 1986: 72). Time je u romanu *Očevi i djeca* prikazan Bazarovljev sukob s predstavnicima plemstva.

Gajo Peleš u pristupu romanu razlikuje plan izraza ili kako je roman sačinjen, od plana sadržaja ili što je romanom iskazano (Peleš 1999: 55). Kada plan izraza i plan sadržaja primijenimo na spomenute romane, uvidamo nerazdvojjivost planova. Prikazani su svjetovi hrvatskih i ruskih prilika onoga doba kroz gledišta glavnih protagonista. U oba romana se nalazi neovisni pripovjedač u trećem licu jednine. Peleš tvrdi kako se tom tehnikom pričanja

mogu prikazati i drugi likovi, ne samo kroz dijalog ili monolog, već i kroz unutarnji monolog (Peleš 1999: 59). O radnji govori pripovjedač te se tako prati fabula. Pripovjedač je u oba romana objektivan te ne sudjeluje u radnji. Može se uvidjeti kako je većina fabule usmjerena na glavnog lika, a kako se pripovjedač najviše poziva na njega. Pratimo i ostale likove u fabuli, ali se sve uvijek vrti oko razrade i opisa glavnih likova. Peleš takvu pripovjednu situaciju naziva personalnom (Peleš 1999: 62). Posebno se personalna pripovjedna situacije ističe u romanu *U noći*. Iskazi lika i pripovjedača se u nekim situacijama ne mogu izdvojiti. Živko Narančić u određenim situacijama ističe nacionalni program, idealni cilj, koji se stapa sa pripovjedačevim ciljem. On predstavlja, smatra Nemeč, zakon kojemu se mora podrediti svaki pojedinac (Nemeč 1994: 210). Iako se pripovjedač u spomenutoj situaciji ne može odvojiti od lika, on je u svojem najvećem dijelu heterodijegetski. Peleš heterodijegetskog pripovjedača definira kao onoga koji priča o nečemu u čemu sam ne sudjeluje (Peleš 1999: 77). Pripovjedač stoji izvan Bazarovljeva sukoba s tradicionalizmom te izvan političkih prilika u Hrvatskoj. Pripovjedač Turgenjeva i Đalskoga prikazuje okolnosti i sukobe te izvan toga ne ide.

Fabula u oba romana je ispričana kronološkim redom. Prikazano je početno stanje u koje se unose promjene koje uvjetuju daljnji tijek zbivanja. Promjene dovode do konačnog stanja koje se označuje konačnim svršetkom fabule. Slijed fabule započinje uvodnim dijelom gdje se u romanu *Očevi i djeca* prati Kirsanovljev i Bazarovljev dolazak, a u romanu *U noći* nalazimo na sastanak skupštine. To je postavljanje koje daje uvid u situacije koje će biti okosnica djela. Situacije kao što su: sukob staroga i novoga, političke i društvene prilike, sukobi i odnosi glavnih likova. Sve je usmjereno na prostor glavnog lika. Svaki događaj je zasnovan na njegovu odnosu prema drugim likovima (vidi Peleš 1999: 87). Kod Bazarova i Kačića primjećujemo stavove, odluke i ciljeve koji ih dovode do konačnih spoznaja.

Oba romana imaju svoj vremenski slijed. Spomenuti počeci uvjetuju daljnja događanja. Prikaz političkih prilika u Hrvatskoj kao i prikaz nihilista u borbi sa tradicijom pokreću radnju te je smještaju u okvire u kojima nastaje. Oba romana sadrže poglavlja koja Peleš definira kao *cjeline koje se povezuju u veće nizove te na taj način tvore fabulu* (Peleš 1999: 92). Kada se spominje kompozicija, možemo uočiti da romani imaju glavne likove, likove Bazarova i Kačića koji su nositelji radnje te koji predstavljaju okosnicu cijelog romana.

Pripovjedne tehnike koje se upotrebljavaju su unutarnji monolog, opis, komentar, dijalog. Unutarnjim monolozima u oba romana dobivamo misli nekog lika. On svojim razmišljanjima daje bolji uvid u situaciju u kojoj se trenutno nalazi. Na primjeru Kačićevih unutarnjih monologa, možemo uvidjeti njegov postepeno razočaranje i shvaćanje da je sve što je nekada zastupao bilo u korist pojedinaca, a ne u korist hrvatskog naroda.

Opisom kao pripovjednom tehnikom, *pripovjedač predstavlja prostor, vrijeme, sudionike, situacije i stanja* (Peleš 1999: 101). Opisom se naznačuju političke situacije i društvena zbivanja u romanu *U noći* te ponašanja plemstva i nihilista u romanu *Očevi i djeca*. Opisom se daje identifikacija lika. Peleš navodi kako postoje različiti stupnjevi tvorbe lika koji su u spomenutim romanima prikazani kroz portrete, kroz navođenje njegovih različitih značajki (Peleš 1999: 103). Komentarima likovi prosuđuju i analiziraju određene stavove. Komentari su posebno vidljivi u sukobima Bazarova i Pavla Petroviča Kirsanova. Dijalozi najviše prevladavaju te je njihova funkcija da izravno prikažu osobnost lika, što su Turgenjev i Đalski ostvarili.

Gajo Peleš definira naraciju kao *ukupnost jezičnih, stilskih i leksičkih osobitosti* (Peleš 1999: 117). Romani *U noći* i *Očevi i djeca* prikazuju govor intelektualaca. Glavni likovi Bazarov i Kačić tokom cijele fabule ostaju na uporabi svojih pojmova i tvrdnji. Oni predstavljaju čovjeka koji donosi novost,

čovjeka koji narušava tradiciju te gradi neke nove putove. To je stil primjeren društvenim situacijama u kojima se oni nalaze.

3. HRVATSKI REALIZAM U IVANA SERGEJEVIČA TURGENJEVA

Flaker navodi da Ivan Sergejevič Turgenjev kao predstavnik razvijenog realizma u Rusiji pedesetih i šezdesetih godina XIX. stoljeća vrši utjecaj i na europski Zapad te svojim djelima postaje primjer i hrvatskim realistima (Flaker 1986: 72). Pod Turgenjevljevim imenom se promatra hrvatska novelistika koja u šezdesetim godinama traži nove izraze. Novina u hrvatskoj književnosti je tražena zbog promjena koje su konstantno mijenjale vidokruge hrvatskih pisaca. Aleksandar Flaker zaključuje kako unatoč prijevodima Turgenjevljevih djela, hrvatska novelistika još nije razradila prave metode stvaranja. Zbog toga se uz Turgenjeva spominje i August Šenoa koji je također imao značajan utjecaj. Šenoa i Turgenjev su se po mnogim stvarima razlikovali (Flaker 1968: 102). Kao primjer mogu poslužiti Turgenjevljevi opširni opisi pejzaža i romantičarski motivi koji nemaju mjesta u Šeninim djelima. Flaker smatra da pejzaž kod Šenoe nije u namjeni da prikaže ljepotu, već je umetnut u fabulu kao oznaka vremena i mjesta (Flaker 1968:104). Šenoa je predstavljao građanski svijet dok je Turgenjev ostao zaokupljen feudalcima i kmetovima.

Flaker također smatra da šezdesetih godina, već osamdesetih godina Turgenjevljevo ime postaje značajnije za određene hrvatske realiste (Josip Kozarac, Ksaver Šandor Đalski, Janko Leskovar, Fran Mažuranić). S jedne strane su preuzimali lirizam, a s druge strane su težili za analizom društva (Flaker 1968:109). Zbog toga se Turgenjevljev realizam još označuje i pojmom *poetskog realizma*. Flaker stoga kaže da se može opisati riječima poput: pristran, jednostavan, osjećajan (Flaker 1986: 74).

2. 1. Ksaver Šandor Đalski

Među svim hrvatskim realistima Turgenjev postaje najvećim uzorom Ksaveru Šandoru Đalskom. Osim Turgenjeva na njega su utjecali August Šenoa, Gustave Flaubert i Schopenhauer. Krešimir Nemeć navodi i utjecaj Đalskoga na generacije hrvatskih fantastičara sedamdesetih godina (Tribuson, Pavličić, Jelačić) te

na generaciju na prijelazu stoljeća, a razlog tome jest izrazita otvorenost i raznovrsnost njegovih djela (Nemec 1994: 198). U djelima Đalskoga ne nalazimo radnju koja se sastoji od zapleta ili obrata, već je ona usmjerena na atmosferu koja upravlja glavnim likovima te na sjećanja, zbog čega je razrada karaktera najbitnija.

Barac drži da Turgenjev Đalskom postaje pratitelj u stvaranju njegovih zagorskih kurija te u prikazivanju propadanja hrvatskog plemstva. Svoje stvaralaštvo Đalski započinje novelama i romanima iz zagorskog i plemenitaškog života, povijesnim i političkim romanima te djelima s psihološkim i okultističkim motivima (Barac 1968: 204). Turgenjevljev prodor na stvaralaštvo Đalskoga ne može proći a da se najprije ne spomenu novele. Đalski oživljuje zagorske plemiće koji i dalje obožavaju svoj svijet iako on polagano propada kao što i Turgenjev prikazuje ruske seljake. Nemec ističe kako je ugođaj u njegovim kurijama nostalgičan, ispunjen blagim tonovima i sentimentaliziran. Brojne intrige u fabuli su zamijenjene slikama iz zagorskog plemenitaškog života (Nemec 1994: 200). Primjer tome mogu poslužiti njegove novele i romani *U novom dvoru*, *Na rođenoj grudi*, *Pod starimi krovovi*, *Iz varmeđinskih dana*, *Irinina udaja*. Nemec također tumači da je u romanu *U novom dvoru* i romanu *Na rođenoj grudi* istaknuta je Turgenjevljeva poetika. Fabula je podređena razradi karaktera, istaknuta je prisutnost ladanjskih razgovora, uživanje u ljepotama zavičaja, selo prikazano kao izvor zdravlja. Opis prirode ima važnu funkciju te je povezan sa stanjem glavnog lika (Nemec 1994: 202). Nakon zagorskih novela, Đalski postaje politički i kulturno angažiraniji te piše roman *U noći* o kojem će biti govora u sljedećim poglavljima. U povijesnim i političkim romanima *Osvit*, *Za materinsku riječ*, *Pronevjereni ideali*, *Đurđica Agićeva* pokazuje zainteresiranost za društvene prilike te iznosi probleme koji muče hrvatsku sadašnjicu. Oštro se suprotstavlja stvarima koje narušavaju nacionalnu dobrobit te jasno prikazuje svoju pristranost. Nesumnjiv je utjecaj Turgenjeva na Đalskoga, ali postoje i određene razlike koje pokazuju kako je Đalski u nekim segmentima ostao sebi vjeran.

Donat smatra da se prva razlika nalazi u Turgenjevljevoj istoj umjetnosti, naspram umjetnosti Đalskoga, koja u sebi ima publicističke elemente. Turgenjev je svojom objektivnošću prikazao čovjeka u svojoj općenitoj cjelini dok je Đalski subjektivnošću prikazao ljude i situacije koji ne izlaze izvan nacionalnih okvira (Donat 1997: 181). Djela Đalskoga su pisana s namjerom da utječu na društveni i politički život. Čak i sam Đalski svjedoči tome. Pretjerano ističe političke ideje i slobodu koju, drži Donat, Turgenjev vješto prekriva svojim jednostavnim izrazom. Tendencioznošću Đalski narušava sklad koji je postignut u novelama iz plemenitaškog života. Postaje svjedok burnih događanja koja prikazuje u svojim daljnjim djelima. Nacionalno društvo je ono što Đalski stavlja u središte zanimanja. Kao umjetnik-publicist iznosi govore kroz koje su vidljivi patriotizam i nacionalizam (Donat 1997: 181). Angažiran problemima nacije, Đalski zanemaruje umjetničku vrijednost svojih djela koja postaju drukčija. Ističe se kako je svoje stvaralaštvo sveo na uzak krug. Najviše se bavio plemićkim i nacionalnim temama. Prikazivao je plemićke sudbine kao i nacionalne probleme opisujući društvo svojeg vremena koje se suočava s brojnim promjenama (vidi Donat 1997: 182).

2. 2. Političke prilike kao pokretač stvaranja djela

Analiza romana *U noći* te romana *Očevi i djeca* ne može proći bez političkih prilika koje su utjecale na društveni i kulturni život onoga doba. Budući da se Ksaver Šandor Đalski ugledao na Turgenjeva u svojim ranijim djelima, roman *U noći* također ima oznake koje ukazuju na njegov daljnji prodor. Možda je najbolje započeti s riječima Đalskoga: *...u romanu U noći želio sam, da pokažem na kakve je žalosne i pogubne puteve udarila naša mladež poslije 1870., a da nisam slabiju studiju učinio, dao mi je život oko mene potpun dokaz...* (Đalski prema Donat 1997: 179). Život sedamdesetih i osamdesetih godina u Hrvatskoj je bio u znaku mađaronstva i Khuena-Hedervarya koji je nastojao provesti svoje ciljeve uništavajući hrvatski narod. Usred toga, pojavljuju se dvije stranke koje Đalski prikazuje u svome romanu. Ante Starčević sa pravaštvom i Strossmayer sa jugoslavenstvom dijele hrvatsku

omladinu otežavajući položaj Hrvatske usred burnih događaja koja su je i prije toga pratila. Već je spomenuto kako je Đalski bio tendenciozan pisac koji se držao nacionalnih okvira nastojeći time ukazati na probleme hrvatskog društva. Turgenjev se u romanu *Očevi i djeca* tek površno bavi političkim prilikama. On je zaokupljen jednim likom kroz kojeg prikazuje novu borbu i opredijeljenost za neke druge stvari. Turgenjev ne prikazuje političku borbu, već borbu pojedinca sa samim sobom pa tek onda s drugima.

Stvaralaštvo Đalskog je u znaku pravaštva i jugoslavenstva. Kroz njih je prikazana omladina na fakultetima, njihovi razgovori i spletkarenja. Njihova naivnost je pružala vlasti da ih dovede pred gotovo čin, javno ih ponizujući te ih stavljajući u službe koje one hoće. Opsjednutost politikom, borbom za nove značajeve, hrvatska se omladina gubi. Uništava sve što je dotad bilo napravljeno. Zbog navedenih prilika Antun Barac ističe kako i naziv romana upućuje na pesimizam, na Khuenovu vladavinu u kojoj se svaki trag prema napretku gubio (Barac 1968: 210).

3. BAZAROV I NIHILIZAM

Flaker navodi kako Turgenjev zauzima prve redove među predstavnicima ruskog realizma. Pisao je teme koje su obuhvaćale rusko vlastelinstvo i seljaštvo. Turgenjev je prikazao život i ljude svojom skeptičnošću i staloženošću (Flaker 1966: 173). Obuhvatio je i teme o novom čovjeku, čovjeku nihilistu koji se javlja sedamdesetih godina 19. st. Nihilist je glavni lik njegova romana *Očevi i djeca*, Jevgenij Vasiljevič Bazarov. Postavlja se pitanje zbog čega Turgenjev stvara nihilista. Pisac u djelu daje njegovu definiciju: *Nihilist je čovjek koji se ne klanja ni pred kakvim autoritetima, koji ne prihvaća nijedan princip na vjeru, ma kakvo poštovanje inače taj princip uživao.* (Turgenjev 1991: 35). Vrijeme je određeno dvjema točkama: materijalizmom i religijom. One određuju način življenja svakog pojedinca. Flaker nadodaje da je sukob neizbježan te je jasno prikazan u razgovorima nihilista i tradicionalista. Kraj XIX. stoljeća pokazuje dva suprotna pola, negodovanje je to protiv vječnog pozitivizma koji se nalazi u ruskom društvu toga doba (Flaker 1966: 168).

Idilu tradicije narušava Bazarov, student medicine i ruski nihilist koji opovrgava umjetnost, osjeća je, sve što netko smatra vrijednim divljenja. Upoznajemo ga kada on i njegov prijatelj Arkadij Kirsanov, koji i sebe definira nihilistom, dolaze kod Kirsanovljeva oca i strica na imanje. Pripovijedač već na samim počecima prikazuje Bazarovljeva stajališta i početak sukoba između njega i onih koji su nihilizam smatrali besmislicom pa tako i njegove predstavnike *Mi djelujemo u ime onoga što držimo da je korisno. U današnje je vrijeme najkorisnije negirati – pa zato i negiramo.* (Turgenjev 1991: 60). Bazarov ne mari za principe i progres. U jednom trenutku, u razgovoru s Arkadijem, Bazarov opovrgava postojanje principa. Za njega su to samo osjećaji. Nepriznavanjem autoriteta Bazarov se ističe kao prkosna osoba koja priznaje samo ono što je pametno izrečeno. Iznenađuje njegova staloženost i hladan ton kojima kod drugih izaziva strahopoštovanje. Možda strahopoštovanje leži u činjenici da tradicija strepi pred novim i neobičnim pa se toga i kloni.

Bazarovljevim dolaskom na Kirsanovljevo imanje pratimo sukobe novoga i staroga. Uočavaju se velike razlike između stajališta. No da pisac u djelo nije stavio lik Pavla Petroviča Kirsanova, Bazarovljev nihilizam ne bi bio otkriven. U njihovim raspravama je prikazana slika jednog nihilista. Usred toga, ne smiju se zanemariti ni ostali manje važni likovi koje pisac upotrebljava kako bi prikazao nihilistovu drugu stranu. Značajan je odnos prema seljacima: *...odgovori mu Bazarov, koji je posjedovao posebnu sposobnost da stekne povjerenje ljudi iz nižih slojeva, iako im nikad nije povlađivao nego se, štoviše, nehajno odnosio prema njima.* (Turgenjev 1991: 31). U njihovom društvu je odisao jednostavnošću i lakoćom upotrebe riječi, riječi koje je uvijek štedio kod Pavla Petroviča. Niži slojevi nisu marili za njegovo negiranje, već su ga gledali kao čovjeka bliska njima. Iako je na počecima bio suzdržan, pripovijedač nam sve više otkriva lik nihilista Bazarova. Njegovo negiranje je protkano dubokim razočaranjem, pesimizmom. Nema napretka jer je sve zakopano konzervativizmom. Konstantno negirajući, Bazarov upada u zamku ljubavi. Ne dozvoljava sebi nikakve osjećaje, a upravo mu oni nadolaze kao bujica koju ne može spriječiti.

Nihilist je čovjek koji mora imati čvrstoću, borbenost, a u određenim trenucima u djelu zaboravimo da je pred nama jedan nihilist. Gledamo zaljubljenog čovjeka i njegovu nesposobnost da spriječi osjećaje. Nakon razočarenja u neuspjelu ljubav, on se sve više gubi i zatvara. Naslućuje se njegov kraj. Odincova u koju se Bazarov zaljubio u jednom trenutku kaže: *Vrlo bih rado upoznala čovjeka koji ima toliko hrabrosti da ni u što ne vjeruje.* (Turgenjev 1991: 84). Interesantna je njezina izjava. Turgenjev ima toliko hrabrosti da stvori jednog Bazarova koji ostaje enigma, vječni nihilist pokriven tajnom koju odnosi svojom smrću. Njegova smrt je jedan od najvažnijih trenutaka u romanu. Gledan je samo iz te perspektive, perspektive koja prikazuje nešto neobično i novo. Međutim, u trenutku njegove bolesti i smrti perspektiva se mijenja. Bazarov se više ne gleda kao 'nov čovjek', već kao običan čovjek koji ne može određivati daljnji tok svoga života *...Ja sam potreban*

Rusiji...Ne, očito je da nisam. Tko je uopće potreban?... (Turgenjev 1991: 202). Je li Bazarov bio potreban Rusiji? Osoba koja ne priznaje umjetnost i osjećaje? Osoba kojoj je 'zanimacija' uvijek negirati? Flaker ističe kako se Turgenjev divio Bazarovu i opovrgavao ga (Flaker 1986: 73). Sumnja se nalazi i u onome je li Bazarov bilo što započeo ili je sve bila iluzija, njegova mašta. Unatoč takvim pitanjima, neosporno je reći kako je Turgenjev izazvao brojne reakcije prikazujući ruskog nihilista kao *pojavu novoga karakterološkog tipa u ruskom romanu* (Flaker 1986:73).

Flaker smatra da je Bazarov karakterološki tip koji narušava pozitivizam koji je vladao u Rusiji, donosi negodovanje protiv ustaljenih konvencija (Flaker 1966: 170). Osoba koja pokazuje usmjerenost na vlastite ciljeve, a zanemaruje svijet oko sebe. Prateći Bazarova, uočavamo ravnodušnost koja se proteže kroz cijeli roman. Već spomenute rasprave nisu ništa drugo nego Bazarovljeva stajališta koja predstavljaju potpuni odmak od tradicionalizma. Bazarov je lik koji ne mari za prošlost, već je izrazito okrenut budućnosti. Primjećuje se to u njegovim konstantnim putovanjima. Ne nalazi mir ni na jednom mjestu u kojem trenutno prebiva, već se neprestano kreće između onoga što bi htio ostvariti i svakodnevice koja ga sprječava. Predstavlja odmak od svih likova s kojima je povezan. Praćen nerazumijevanjem i neshvaćanjem od strane drugih, on postaje sam sebi dovoljan.

3. 1. Arkadij Kirsanov kao Bazarovljev učenik i osporavatelj

Uz Bazarova je prisutan i njegov učenik, nihilist Arkadij Kirsanov. Arkadij se na očevom imanju izjašnjuje kao nihilist te u raspravama sa stricem staje na Bazarovljevu stranu. Njegova društvena situacija se razlikuje od situacije njegova prijatelja. Arkadijev otac, Nikolaj Petrovič Kirsanov je vlastelin koji je svoga sina odgajao u duhu ruske tradicije i svega onoga što je sadržavao viši sloj. U takvoj situaciji, Arkadiju je bilo teško odjedanput postati negator svega. Osjećaji su bili i dalje prisutni, ali duboko zatumljeni. Tokom odvijanja djela, uočava se Arkadijeva slabost i jednostavnost. U njemu nema 'vrole krvi'. Opravdava Pavla Petroviča pred

Bazarovom, uvijek je onaj koji stišava uzburkanost. Sve više postaje nalik na oca. Ljubavi se odmah prepušta. Nema odbacivanja onoga što mu srce nalaže. U jednom razgovoru, njegova buduća žena, Katarina Sergejevna, ga opisuje kao pitomu osobu naspram Bazarova koji se svojoj divljoj strani ne može oduprijeti jer je ona u njemu. Pitomi Arkadij i divlji Bazarov su dvije suprotnosti koje održavaju ravnotežu. Ni bez pitome, a ni bez divlje strane se ne bi moglo. Divlja strana ukazuje na nove putove i odvažnost, a pitoma daje mir i sigurnost. Arkadij uplovjava u sigurnu luku pronalazeći sebi ženu, a Bazarov ostaje sam: *...nema smisla da se obmanjujemo: rastajemo se zauvijek, i ti sam to osjećaš...postupio si pametno; ti nisi stvoren za naš gorki, opori samački život. U tebe nema ni drskosti ni gnjeva, ali ima mladenačke smionosti i mladenačke žustrine, a to nije za nas. Vi plemići ne možete dalje od plemenite smjernosti ili plemenite žestine, a to su sve trice i kućine...* (Turgenjev 1991: 187). Ovim Bazarovljevim riječima je prikazano ono što je Turgenjev dao naslutiti: čovjek ne može postati nihilist ljubaznim govorima ili lijepim ponašanjem. Plemstva u njemu ima previše da bi postao poput svoga prijatelja. Za Bazarova su nihilisti oni koji su spremni na borbu: *Vi se, na primjer, ne tučete – a ipak uobražavate sebi da ste nekakvi junaci – a mi se hoćemo tući. Ma što! Naša ti prašina grize oči, naše te blato kalja...* (Turgenjev 1991: 187). Od učenika do osporavatelja, Arkadij pronalazi svoj put. Ostaje vjeran tradiciji te osniva obitelj. Osporava ono što je nekada branio. Osjećaji su prevladali, a ne 'prinsip!', kako ih naziva njegov stric. To je zlatna sredina koja se prikazuje kao najbolja.

No dok Arkadij nakon rastanka s učiteljem pada u zaborav kao jedna prosječna ličnost, Bazarov je i dalje prisutan. Iako sebe proglašava suvišnim, Turgenjev sprječava sažaljenje nad njim prikazujući ga kroz crte simpatičnosti. Flaker navodi kako ga Turgenjev ironizira, ali svojom subjektivnošću pronalazi ugodnu riječ za svoje protivnike (Flaker 1953: 39).

3. 2. Bazarov Đalskoga (Petar Krešimir Kačić)

Roman *U noći* se bavi hrvatskom omladinom i političkim prilikama u Hrvatskoj sedamdesetih godina. To je omladina koja se suprotstavlja starijim generacijama kao što se ruski nihilizam u liku Bazarova suprotstavlja tradicionalizmu. Flaker navodi kako je Starčevićovo pravaštvo bilo radikalno poput ruskih nihilista. Sukob koji se odvija tokom vladavine Khuena Hedervaryja potiče hrvatske pisce da uzor vide u Turgenjevu. Otud pojava tzv. hrvatskih Bazarova koji su u sličnim prilikama kao i Turgenjevljevi likovi (Flaker 1968: 265).

Petar Krešimir Kačić je jedan od predstavnika hrvatske omladine. Kroz njegov život pratimo i društvena događanja onoga doba. Život pravika Kačića je obogaćen znanjem i trudom. Nemeč tvrdi kako je Kačićeva sudbina označena pesimizmom i tragičnošću. Nesigurnosti koje pokušava riješiti su duboko proživljene i praćene zajedno s njegovim uvjerenjima. Zbog neprisutnosti idealizacije, Kačić je *psihološki najprodubljeniji muški lik hrvatske književnosti 19. stoljeća* (Nemeč 1994: 209).

Uz njega se nalazi i prijatelj Živko Narančić koji s njim dijeli ista gledišta: raditi i učiti za boljitak domovine. Opis situacije izgleda obećavajuće na počecima romana. Međutim, ulaskom Kačića u pravaške krugove nastaju razmirice i prekid svega što je Kačiću nekada predstavljalo vrijednost. Narodnjaci i pravaši su stranke koje nose glavne uloge. Šicel tumači da je kroz pravaše prikazan Kačić svojim radom za dobrobit domovine pa do propasti i nezadovoljstva sa službom u državnoj administraciji (Šicel 2003: 150). Kačić prije nije mario za politička zbivanja. Smatrao je to gubitkom vremena te je sve sate provodio u čitanju knjiga zaključujući kako će tako jednog dana pomoći sebi i drugima. Društvo pravaša Jelenčića i Bolića ga sve više odvlači od pravih ideala. Predstavljanje ciljeva pravaštva, njihova osporavanja književnosti, hrvatskih velikana uvelike podsjeća na bazarovštinu: „ ...sve je to bljuvotina, smrad, otrov za narod. Meni je milija jedna tužba, koju sam seljak protiv svoga podžupana ili načelnika napiše, nego svi proizvodi naše književnosti. Dakako, mladeži je dosta ako joj se nudi vješto iskovani stih, ali nema tu bistrih, narodu korisnih ideja; sve je to potkupljeno i plaćeno, da se narod otupi i da se ne može

osvijestiti... (Đalski 1991: 57). Kačić sve više gubi svoju individualnost te postaje marioneta ljudi koji ne mare za dobrobit naroda, već samo za svoj boljitak. Pišući članke protiv onih koji su im se suprotstavljali, Kačić upada u zamku ljudi koji uništavaju njegove ispravne poglede. Barac smatra da je prikaz hrvatskih prilika pesimističan. Osobe poput Kačića koje su imale budućnost svojim radom i talentom propadaju. Kulturne potrebe u Hrvatskoj su zanemarene. Tuđe se više cijeni dok se hrvatsko gleda s preziranjem (Barac 1968: 210). Svađa s Narančićem, zanemarivanje ispita, odbojnost prema književnosti postaju osnovne značajke novog Bazarova. Gubeći sve, a i dalje ne uviđajući gdje je najveća pogreška, Kačića bijeda odvodi k ocu na selo. Vrijeme koje je posvetio za domovinu mu nije donijelo napredak, već ga je natjeralo na bijeg. Bijeg mu je dijelom i koristio. Život s ocem, nekadašnjim ilircem, nije mogao dugo trajati. Sukob starog i novog je bio neizbježan.

Kačić i dalje ne prestaje s uvjeravanjem kako je pravaštvo najbolji izbor. Zaslijepljenost ga drži sve do trenutka kada uviđa istinitost riječi liječnika Lucića, tradicionalista koji posjeduje iskustvo s osobama kao što su Bolić i Jelenčić. Đalski kroz Lucićeve riječi progovara o hrvatskoj realnosti: *Jedni gramze za častima i dvorskim objedima, drugi za penzijama, treći za službama, četvrti za objedima kod bana, peti jer nemaju od drugoga čega živiti, - a šesti – ah šesti – oni laju, viču i bijesne za volju galerije, da im što življe plješte. Svi su akteri, ovi posljednji su komici, oni prvi sami izabrani Jagi i Karli Moori, a ostali stare babe i takovi, kojima sveto pismo posebice obećaje kraljevstvo nebesko.* (Đalski 1991: 252). Razočaran i iznevjeren, Kačić shvaća što je izgubio: *Upustio se bio suviše u političku agitaciju, od koje sada i protiv svoje voljene imađase nikada mira, a koja mu je u dnu duše postala mrska. Svaki dan se sve više uvjerava kako svi ti njegovi proseliti i neofiti idu samo za svojim ličnim interesima i čuvstvima, kako je svima skupa sveta njegova velika Hrvatska devetom brigom.* (Đalski 1991: 268). Shvaćajući kako je bio u zabludi, Kačić se osjeća suvišnim poput Bazarova. Ne postoji više odlučnost i spremnost za

borbu, već povlačenje u osamu koja ga dovodi do turobnosti, promašenih ideala i ciljeva.

Ono što ga drži je ljubav koju osjeća prema jednoj djevojci. Ljubav je to koja ga na kraju primorava da odustane od govorenja istine, da se prikloni onoj strani koja će ga moći uzdržavati. Nemeć navodi njegov put koji započinje od opovrgavanja svojih usađenih ideala, pridruživanja pravašima u čije se poštenje vrlo brzo razočara te do konačne borbe za opstanak u kojem ga prisiljavaju na odricanje svojih uvjerenja (Nemeć 1994: 209). Frangeš smatra da lik Đalskoga ostavlja dojam o uzaludnosti napora, o sumnji u sve, o vjerovanju da gube dobri, a dobivaju pokvareni. Gubeći svoju slobodu, Kačić gubi i svoju osobnost. Dobiva državnu službu te pristaje biti odan režimu (Frangeš 1983: 51). Uvidjevši u čemu je pogriješio, pravnik priznaje svoj poraz: *Kako bi sve lijepo moglo biti. Jao, jao, zašto nisam učio! O Bože, Bože, kako gorko plačem sada izgubljene godine! Kako sam duboko pao! Hojkiću, Hojkiću! Ti si me otrovao. Ha – ha – ha – ne on – nego moja bijeda, koje se zadobavih svojom lijenosti.* (Đalski 1991: 342).

3. 2. 1. Živko Narančić i ostali politički likovi

Kao što se uz Bazarova nalazi Arkadij, tako se i uz Kačića nalazi Živko Narančić. Naspram Kačića, Živko je staloženiji lik koji sagledava stvari razumno. On predstavlja savjesnost, daje bolji uvid u cijelu situaciju. Iako je Kačić prikazan kao potpuno psihološki okarakteriziran lik, nedostaje mu Narančićeva sabranost. Poput Bazarova i Arkadija, Kačić i Narančić su se još od svojih mladih dana razlikovali. Narančić je imao oca koji ga je uvijek tjerao na vršenje dužnosti: *Meni spočituju, da sam špekulant, koji nema za ništa smisla, da sam čovjek bez načela, - a eto ja glasujem po volji, jer se ne slažem s načelima kandidata, i ne brinem se, da li se tim zamjeravam magnificusu podžupanu; oni pak uza sva načela moraju se zatajiti, jer se u svojoj golotinji svega plaše.* (Đalski 1991: 101). Nije ga zanimala politika poput Kačićeva oca

koji je nekada bio vatreni ilirac vodeći burne političke razgovore. Zbog Kačićeve slabosti prema domovini, Narančić je i naslutio što će se dogoditi. Vidio je kako će Kačić pasti u političke borbe, kako će zanemariti ispite te na kraju moliti za službu.

Narančić se nalazi u idealnoj poziciji, ali poput Kačića skreće s puta. Postaje opsjednut fatalnom ženom koja ga drži u svojim rukama. Zasljepljen je drugim stvarima. Prati barunicu, a sebe zanemaruje sve do trenutka kada i on shvaća da je pogriješio. Zanemario je obveze prema svome narodu ponovno se vraćajući na početak. Đalski ga u jednom trenutku prikazuje kao malog junaka koji ostavlja barunicu zbog tuđinske službe koju mu je nametala. Unatoč tome, navodi Donat, ne postaje junakom, već se bavi teorijama ne izvršavajući ništa drugo. Zbog toga se daje usporedba u kojoj je Kačić izgubljen, a Narančić jalov čovjek (Donat 1997: 202). Uspoređujući Narančića i Kačića, Ivo Frangeš zaključuje kako Narančić odgovara likovima Turgenjevljevih romana, a Kačić je postšenoinska varijanta prijana Lovre koji se spašava iznevjeravanjem sebe samoga (Frangeš 1983: 51).

Narančić je glas realnosti i objektivnosti. Nemeč ističe kako je Živko Narančić slika piščevih stajališta te njegovih političkih uvjerenja. Isto tako, Narančić ne ulijeva povjerenje. Neprestano je razočaran političkom situacijom koja se odvija i Kačićevim neuspjelim idealima, ne uviđajući tako kako je i on razočaranje. Osoba koja ističe pravdu i prave značajeve, a nije ni približno ostvarenju toga istoga (Nemeč 1994: 210). On nije glavni lik romana već je promatrač koji je prikazan u ljubavnoj aferi, a ne u društvenoj i političkoj koja se događa oko Kačića. Stav je Donata da Narančić nema psihološku uvjerljivost. Predstavlja shvaćanja Đalskog i stajališta (Donat 1997: 202). Njegova razmišljanja su prisutna kroz političke događaje te uvijek napominju što je istina, a što laž: *Osumnjičivanje protivnika, širenje laži, grđenje svega i najboljega iz protivnoga logora, hvaljenje svake nepravедnosti, počinjene na protivniku, sve to danomice donosi dnevna stranačka politička borba. Žalosno je, al ljudi su ljudi. Ako se dakle mladež upušta u strančarenje, neće li morati i ona tako*

činiti? (Đalski 1991: 68). Zbog toga Nemeć navodi kako je romanom *U noći* prikazana dilema između Starčevića ili Strossmayera. Đalski svoju pristranost prikazuje u liku štrosmajerovca Narančića koji se zalaže za obnovu rada, kulture i znanja (Nemeć 1994: 211). Arkadijeva i Narančićeva neutralnost stoje u suprotnosti s Bazarovljevom i Kačićevom odlučnošću. Zaključak koji se izvodi iz promatranja Đalskijevih i Turgenjevljevih likova jest da je uporaba dvojice različitih tipova (radikalnog i staloženog) doprinijela boljem razumijevanju piščevih ciljeva.

Ostali politički likovi u romanu Đalskoga svjedoče o provođenju vlastitih ciljeva bez obzira na narod. Antun Barac navodi kako Đalski prikazuje ljude kojima je cilj vlastito unapređenje. Khuenova Hrvatska nije prihvaćala slobodnog čovjeka, već osobu koja se treba pokoriti vlasti (Barac 1968: 208). Pisac je prikazao korupciju i laži kojima su se služili likovi. Kačića u pravaštvo uvlači pravnik Jelenčić koji ga upoznaje s ostatkom gorljivih pravaša. Oni mu se na počecima ne sviđaju zbog negiranja onoga što je on držao pravim primjerom. Na čelu pravaša je bio odvjetnik Pavao Bolić. Svojim autoritetom uspijevaio je sve oko sebe zadobiti: *Bolić počne sada napadati na ovog muža, o kojem je Kačić dosele čuo samo lijepe i slavne hvale, i sjećao se, da mu je otac toliko puta od zanosia zaplakao, kad bi pripovijedao o velikim činima toga čovjeka. Stoga se usprotivi Boliću, no ovaj ga vještom dijalektikom hitro opovrgne, pokazav na žalosno stanje domovine...* (Đalski 1991: 56). Kačić je bio nadvladan. Bolić je svojim radikalizmom sve osporavaio. Želio je neutralne privući sebi te je u tome iskorištavaio i Kačića koji mu je tražio, uvjeren da Bolić radi sve za dobro domovine, nove sljedbenike. Đalski je kroz Bolićev lik nastojao ukazati na korumpirane osobe koje u propast povlače nedužne i naivne ljude. Koliko je samo bilo Kačićevo razočaranje kada je shvatio kome se divio i čiji je primjer slijedio.

Od drugih političkih likova se može spomenuti i Petar Hojkić kao predstavnik hrvatske sveučilišne omladine. Daljnjim odvijanjem radnje postaje cijenjeni advokat koji na položaju upravlja sudbinama drugih ljudi: *Slobodan! Tko je*

*slobodan? Sve je to idejalizam, koji pristaje dvadesetgodišnjemu mladiću, ali ne čovjeku koji ima već dužnosti prema jednome biću. (Đalski 1991: 333). Narušava sve ideale. Upravo ljudi poput Hojkića sprečavaju razvitak i napredak. Iako različitih političkih stavova, pravaši i narodnjaci uspijevaju uništiti svaku pozitivnu misao i sve što može donijeti dobrobit hrvatskom narodu. Jelenčića, Bolića, Živkovića ima mnogo u djelu. Pisac kao da ne vjeruje u boljitak. Kroz glavnog lika uspijeva prikazati surovost svakidašnjice i postepeni gubitak slobode. Potvrđuju se Živkove riječi: *Preziri laž a obožavaj istinu, mrzi na krivicu, poštuj pravicu, to mora da bude temeljni kamen mišljenja i čuvstvovanja mladićeva, a eno, kad je jednom u stranačkoj borbi, ne može više takav da bude. On će odobravati svaku nepodopštinu praktičnoga svijeta, jer tako zahtijeva taktika stranke.* (Đalski 1991: 68)*

4. ODNOS STAROGA I NOVOGA

Jedna od najvažnijih značajki obaju romana je odnos mlade i stare generacije. U romanu *Očevi i djeca* odnos je prikazan kroz razgovore studenta medicine Bazarova s konzervativnim predstavnicima plemićke kulture (vidi Flaker 1986: 73). U romanu *U noći* je odnos prikazan kroz stranačka gledišta omladinaca i starijih iliraca koji ne prihvaćaju njihova gledišta.

Ruski nihilisti, Bazarov i Arkadij negiraju Arkadijeva strica Pavla Petroviča Kirsanova. Zbog verbalnih sukoba u koje se upuštaju, vidi se ogromna razlika zbog koje se stariji osjećaju manje vrijednima, nezalicama. Tome svjedoče i riječi Pavla Petroviča: *...nesreća je kad čovjek proživi tako pet-šest godina na selu, daleko od velikih umova! Postaneš prava pravcata budala. Nastojiš da ne zaboraviš što su te naučili, a kad tamo – tres! – pokaže se da je sve to glupost, i kažu ti da se pametni ljudi ne bave više takvim tricama, a da si ti, vele, zaostali mamlaz. Što možemo! Vidi se da su mladi stvarno pametniji od nas.* (Turgenjev 1991: 39). Uočljivo je kako Turgenjev kroz Kirsanovljeve riječi ironizira mlade, ali i da upotrebljava dozu simpatičnosti prema njima. Bazarov na Petrovičeve provokacije odgovara oštro. U aristokratima poput Pavla vidi *samoljublje, gizdelinstvo, manire društvenog lafa* (Turgenjev 1991: 39). Arkadij brani strica jer zna njegovu prošlost, ali Bazarova to ne zanima. Suprotstavlja se svakoj osudi koja se pridaje značenju novoga čovjeka. Oспорavanje starog i osporavanje novog se neprestano vrti u krug. Ponos i jednome i drugome ne dopušta kompromis. Govoreći o tome, kompromisa nema kada stric izaziva Bazarova na dvoboj zbog povrede 'prinsipa'. Kirsanov ne može prihvatiti novog čovjeka. Ostaje vjeran svome konformizmu i tradicionalizmu.

Kompromis koji ne mogu ostvariti Bazarov i Pavle, ostvaruju otac Nikolaj i sin Arkadij. Unatoč tome što Arkadij ima različita gledišta, otac ga i dalje gleda kao svoga sina. Ne suprotstavlja mu se, već mirom želi postići veći ostanak sina na imanju. Njihove veze se ne raskidaju, ali se razumije da ništa više nije kao što je prije

bilo. To prihvaćaju i jedan i drugi: *Prvi put je jasno spoznao da se razišao sa sinom, sluteći da će se svakim danom sve više odalečivati od njega. Brat kaže da smo mi u pravu, mislio je, i zaista, bez obzira na svu taštinu, meni se čini da su oni dalje od istine nego mi, ali u isti mah osjećam da imaju nešto što mi nemamo, da imaju nekakvu prednost pred nama...Je li to mladost? Ne, nije samo mladost. Nije li ta prednost u tome što je u njih manje tragova gospodstva nego u nas?* (Turgenjev 1991: 66). Nikolaj je poput Arkadija nastojao prekinuti nelagodu i razmirice koje su se odvijale između Bazarova i Pavla.

Odnos oca i sina se pronalazi i kod Bazarovljeve obitelji. Bazarovljev otac u svome sinu vidi novi život i bolju budućnost. Podređenost sinu i svim njegovim zahtjevima svjedoče o neizmjernej očevoj dobroti i ljubavi: *A ja, Arkadije Nikolajiču, ne samo što ga obožavam nego se i ponosim njime, i sve vam je moje častoljublje samo u tome da danas-sutra u njegovoj biografiji stoje ove riječi: Sin običnog vojnog liječnika, koji je rano otkrio njegove sposobnosti i ništa nije žalio da mu sin stekne što bolju naobrazbu...* (Turgenjev 1991: 131). Bazarov se prema roditeljima odnosi s poštivanjem, ali se ipak daje naslutiti jedna zagušljivost koja mu smeta. Otac i majka koji strepe pred njegovim pogledom, nada da će živjeti s njima smetaju Bazarovu. Takav odnos je razumljiv, pogotovo kada između redaka uvijek stoji riječ 'nihilist': *On je protiv svakog izljeva osjećaja, mnogi mu čak i zamjeraju što je tako tvrde naravi i vide u tome znak ponositosti ili bešćutnosti, ali se ljudi ko što je on ne mjere običnim aršinom, nije li tako?* (Turgenjev 1991: 131). Međusobne razlike dovode do konačnog razdvajanja čemu svjedoči Bazarovljeva smrt.

4. 1. Čuvanje i opovrgavanje tradicije

Đalski u svojem romanu prikazuje promjene koje se događaju u društvenom životu. Zbog novih gledišta, Kačić odbacuje tradicionalni odgoj. Sukobljava se s ocem nastojeći ga uvjeriti kako su jedino njegova stajališta ispravna. Otac i sin se, kao i kod Turgenjeva, ponovno razilaze. Kod Đalskija je razilaženje

radikalnije prikazano. Ilirac i pravaš u različitim stvarima vide napredak. Kačić smatra kako je očeva želja za ujedinjenjem svih Slavena primitivna, a kako je njegovo hrvatstvo jedino obećavajuće: *Da smo samo uvijek imali pred očima ovu istinu, da se umjesto Gaja rodio Starčević, i da nismo lutali u ilirskim maglama, u jugoslavskom švindlu, te srpsko-hrvatskom blatu-ne bi nam danas bilo ovako kako jest.* (Đalski 1991: 235). Otac odustaje od uvjeravanja ne vjerujući kuda ide hrvatska mladež. Razočaran, odmiče se od daljnjih sukoba te pušta Kačića da ide svojim putem. Hrvatsku omladinu poput Kačića i Hojkića Đalski prikazuje kao negativne tipove. Razlika između njih je Kačićeva slabost naspram Hojkićeve pokvarenosti. Zbog toga pisac opisuje očeve i njihov idiličan kraj. Ivan Nevistić navodi kako Đalski kod njih prikazuje snagu karaktera. Oni i njihove ideologije su svijetla strana. Pisac opisuje samo činjenice, kratke razgovore između oca i sina. Prikazuje prilike samo kao podsjetnik nekih ljepših i boljih vremena (vidi Donat 1997: 201).

Osim Kačićeva oca, tradicionalist je i doktor Lucić uz kojeg Kačić saznaje za Bolićeve prevare. On je posrednik i kao takav ostaje u pozadini radnje. Đalski se previše ne bavi pozitivnim tipovima. Oni postaju samo likovi koji s vremenom blijede. Primjećuje se njegova kritika starčevićanstva i madžaronstva. Kritika madžaronstva je prikazana kroz vlastelina Krnjetića kojeg Kačić upoznaje dok je bio kod oca: *Ta valjda si opazio, kako miješa katkad koju madžarsku riječ, a ne zna upravo baš ništa madžarski. Sinove je krstio jednoga Atilom, drugoga Arpadom, a kćeri mu ime Šarlota. Svaki sluga dobije kod njega novo ime; od Josipa načini Jožija, od Imbrića Imreja, od Franceka Ferenca itd.* (Đalski 1991: 239). Kačić je uspio u svojem cilju te ga je privukao starčevićanstvom. Krnjetić je zamrzio ono što je prije smatrao najboljim. Koliko se tradicija može čuvati te se kroz kratko vrijeme opovrgnuti svjedoči Krnjetićev slučaj. Čuvanju tradicije pridonosi i lik Živka Narančića. Njegov, već spomenuti odgoj mu ne dopušta da zanemari Goethea, Turgenjeva ili Flauberta u odnosu na Kačića: *Još je smješnije, da kraj sve ove vike na Goethea nisu ništa pravedniji i bolji prema našim umnicima, našoj književnosti. Uz*

tvrdnju, da je sve gnusoba, što se u Hrvatskoj piše, ne će, poštenja mi, nikoga navratiti hrvatskoj knjizi, a otuđiti njemačkoj, već će divljaštvu, prostoti i barbarstvu – demoralizaciji širom otvoriti vrata. (Đalski 1991: 70). Donat smatra kako je Narančić svojom obrazovanošću puno sličan ilircima, čiju ideologiju i zastupa (Donat 1997:202).

4. 2. Odnos prema ženama

Odnos prema ženama u romanima Turgenjeva i Đalskoga je bitno drukčiji. Đalski je opisao odlučne i snažne žene koje predstavljaju muškarčev oslonac. Turgenjev idealizira ženu, prikazuju njezinu čistoću te potpunu realnost i životnost (vidi Donat 1997: 291). Žene koje Đalski prikazuje kao takve su Ružica, Tinka i Vilma. Žene Đalskoga su previše osjetljive. Barac smatra kako imaju karakteristike Šenoinih ženskih lica: dobrota, predanost na žrtvu te su prikazane kroz crnu i bijelu boju (Barac 1968: 224).

One su dobra i nježna strana koju zna zadesiti loša sudbina. Primjer je Tinka, ali i Vilma. Hroma djevojka Tinka prema kojoj je Kačić gajio osjećaje, ali koja je ipak voljela Hojkića, stradala je zbog tuđeg licemjerja. Zbog prevelike patnje, one se razbolijevaju i umiru. Tinka nije mogla podnijeti Hojkićevu ženidbu. Njezino potpuno predanje je poslije bilo neizlječivo: *No kad je bijednica vidjela, kako mladoženja ljubežljivo i zabrinuto zavija u toplo krzno svoju mladu ženicu, potrese se cijelim nejakim tijelom, bolni se krik protiv volje istragne iz njezinih grudi, a kad su kočije veselim nestrpljivim kasom konja pojurile, djevojka se bez svijesti sruši na zemlju, na hladni smrznuti snijeg...* (Đalski 1991: 175). Kačićeva briga i ljubav prema Tinki nije nestala do njezine smrti. Slična je i Kačićeva ljubav prema Ružici. Može se primijetiti kako je glavnim likovima ljubav iznad svega. Kačić zbog Ružice pristaje na državnu službu. Pristisnut je i s jedne i druge strane te se mora odlučiti. Napuštajući pravaštvo, Kačić napušta i njihov odnos prema ženama, a to je da se

ljubavi i ženama ne smiju prepustiti. Trebaju biti hladnih glava kako bi mogli raditi za dobrobit domovine.

Donat navodi kako su događaji koji se odvijaju oko Živka Narančića ljubavne problematike. Narančić je zaručen, ali ga barunica zaluđuje te on ostavlja zaručnicu i sa svom poslušnošću slijedi barunicu koja je crno prikazana. Pred njom ponizuje sebe i čovječje dostojanstvo (Donat 1997: 202). Živko je slab, beskarakteran kada treba odbaciti barunicu. Jednim dijelom shvaća da mu ona polagano uništava život, ali se i dalje ne uspijeva oduprijeti. Kačić i Narančić propadaju. Jedan propada na političkom, a drugi na ljubavnom planu.

Antun Barac ističe kako kod Đalskoga najveći broj stranica zauzimaju ljubavne fabule. Uz njegovu realnost i hladnoću kada prikazuje političku situaciju, stoji i nježnost kada prikazuje ljubavnu situaciju: *Zbog ljubavi se kod njega umire, ljubav ruši razlike staleža; ljubav uzvisuje čovjeka i čini ga s druge strane podlacem...* (Barac 1968: 223). Promatrajući intimnost njegovih likova, navodi Barac, vidi se njegova liričnost. Prisutna je razdijeljenost između čuvstava i uma, između misaonog i emocionalnog života. Realistički pogledi izmiču pred sentimentalnim (Barac 1968: 223).

Naspram Đalskoga, Turgenjev posebno ističe žensku jakost i odlučnost. Ženski likovi: Fenječka, Ana Sergejevna Odincova i Katja Sergejevna Odincova su žene prekrivene jednostavnošću i blagošću. Fenječka kao majka i buduća žena Nikolaja Kirsanova, odiše poniznošću prema svakom čovjeku. Ona osvaja i nihiliste i tradicionaliste, ali ih se i pribojava. Bojažljivost je njezina sjena koja ju ne napušta ni u jednom trenutku. Katja Sergejevna Odincova, Arkadijeva zaručnica je pravi primjer muškarčeva oslonca. Bazarov ju na rastanku spominje Arkadiju: *Nemoj se vrijeđati, molim te, vjerojatno se još sjećaš što sam oduvijek mislio o Katerini Sergejevnoj. Gdjekoja je gospođica samo po tome pametna što zna pametno uzdisati, a tvoja će se*

znati postaviti, i to tako postaviti da će i tebe uzeti u svoje ruke, ali tako i treba da bude. (Turgenjev 1991: 187).

Ana Sergejevna Odincova se posebno izdvaja od spomenutih ženskih likova. Nije priklonjena ni tradicionalizmu ni nihilizmu. Turgenjev ju je smjestio u zlatnu sredinu. Odincova se kreće između negiranja i tradicije. Pripovijedač je kao takvu i opisuje: *Ana Sergejevna bijaše prilično neobično čeljade. Nije imala nikakvih predrasuda, niti je u išta snažno vjerovala, pa nije ni pred čim odstupala niti je ikamo stremila. Štošta joj je bilo jasno, štošta ju je zanimalo, ali ništa je nije moglo potpuno zadovoljiti, a teško da joj je i bilo stalo do potpunog zadovoljenja...* (Turgenjev 1991: 96). Ni sa čim nije bila zadovoljna, ništa je nije upotpunjavalo, prazninu nije mogao nitko ispuniti pa čak ni Bazarov. On je spoznao njezinu osobnost, osobnost koja se nije predavala osjećajima, koja nije mogla ni znala primiti i pružiti ljubav. Sredina koju Odincova kod Turgenjeva dobiva pokazuje da ni dilema nije dobra. Možda je bolje biti tradicionalist ili nihilist, nego ne imati interese i stavove.

Turgenjevljevi i Đalskijevi ženski likovi imaju međusobne sličnosti i razlike. Sve su izrazito predane, blage, energične. No Đalskijeve zbog silnih osjećaja i umiru zbog ljubavi. Turgenjevljeve predstavljaju budućnost, nadu u bolje sutra. One su prava potpora i bez njih se ne može.

4. 3. Budućnost 'novoga čovjeka'?!

Oba romana prikazuju novu generaciju koja bi trebala ostvariti napredak i boljitak svome narodu. Petar Krešimir Kačić u romanu *U noći* predstavlja hrvatsku mladež osamdesetih godina devetnaestog stoljeća. Od uзорitog studenta, Kačić postaje naivan i negativan lik. Sva saznanja koja je skupio su propala kada je postao pravaš. Zanosio se lažnim i obećavajućim govorima, vjerovao je ljudima koji su gledali samo sebe. Na kraju se zadovoljava državnom službom i životnom družicom. Đalski za njega ne vidi svijetlu budućnost. Za roman upotrebljava naziv *U noći* jer simbolizira tamu koja je obuhvatila hrvatski narod za vrijeme vladavine Khuena

Hedervaryja. Miroslav Krleža za Đalskog kaže: *Uvjeren da piše varijacije na turgenjevske teme on je samog sebe smatrao idiličnim piscem, a zapravo je podigao zavjesu nad bezizlaznom bijedom besperspektivne hrvatske stvarnosti... on izgovara stvari istinite, mračne i duboko tragične, one se kreće na rubu satire upravo u onim trenucima, kad misli da idilično idealizuje, on u najbitnijim elementima svog romansijerskog djela golu i zaostalu stvarnost razotkriva bez samilosti* (Krleža 1990: 115). Pisac nazivom romana, prikazom glavnog lika, društvenog i političkog života u Hrvatskoj, novom čovjeku ne daje budućnost, već ga smješta u podnaslov *Svagdašnja povijest iz hrvatskog života*. On se mora podrediti onome što mu vlasti zapovjede.

Romanom *Očevi i djeca* Turgenjev ironizira novog čovjeka, ne vjeruje u njega, ali mu daje prostora za slobodno djelovanje. Unatoč Bazarovljevoj smrti, Turgenjev ne zatvara okvire budućnosti novoga čovjeka. On nije kao kod Đalskoga besperspektivan, već naslućuje nadu. Potvrđuju to i riječi na kraju romana: *Ma koliko se strastveno, grešno, buntovno srce sakrivalo u grobu, cvijeće što raste na njemu mirno nas gleda svojim nevinim očima – i ne govori nam samo o vječnom miru, o onom velikom miru ravnodušne prirode, već nam govori i o vječnoj pomirbi i o beskrajnom životu* (Turgenjev 1991: 207). Naslućuje se Bazarovljeva pomirba sa svijetom, odbacivanje njegove suvišnosti i otvaranje novih vidika za nekog novog Bazarova, za neku novu priču.

5. ZAKLJUČAK

U ovome su radu uspoređivani romani *U noći* Ksavera Šandora Đalskoga i *Očevi i djeca* Ivana Sergejeviča Turgenjeva. Na temelju usporedbe došli smo do zaključka da je ruski realist Turgenjev izvršio snažan utjecaj na književno stvaralaštvo Ksavera Šandora Đalskoga i na njegovo djelo. Turgenjev je predstavio ruske nihiliste, a Đalski je pokazao da su stajališta pravaša u uskoj vezi sa stajalištima nihilista. Zbog toga se i Kačić uspoređuje s Bazarovom.

Nema sumnje da je Đalski, učeći od Turgenjeva, preuzeo i bazarovštinu. No unatoč sličnostima, u radu su prikazane i razlike između njihovih djela. Uvidjeli smo da je Đalski tendenciozan pisac koji se bavi problemima određene nacije te ne izlazi iz njezinih okvira. Turgenjev svojom objektivnošću ruši nacionalne okvire te Bazarova postavlja na općeljudsku razinu. Ne bavi se toliko političkim zbivanjima u Rusiji koliko nastojanjem kroz jedan lik i njegove svjetonazore prikaže borbu između starog i novog. Oba pisca svojim romanima pokazuju nove poglede gledane iz perspektive društvenih prilika i njihova utjecaja na likova kao i perspektive pojedinca te njegova prihvaćanja i opovrgavanja.

Ksaver Šandor Đalski i Ivan Sergejevič Tergenjev svojim romanima koji su smješteni u realizam, prikazuju odbacivanje ustaljenih konvencija onoga doba. Dolazi do promjena koje zahtijevaju predanost i napredak. Kroz glavne likove je prikaz protest svakog pojedinca, intelektualca kojega guše nametnuti ciljevi. Oni se tome oštro suprotstavljaju, ali nemaju dovoljno žara i okrutnosti da bi na kraju u tome i uspjeli. Početan žar dovodi do razočaranja u svaku vrijednost i cilj za koji su likovi pomislili da bi mogao biti koristan kako društvu tako i samom pojedincu.

Oba autora nagovještavaju te objašnjavaju prilike onoga doba, prilike društvenog i osobnog revolta. Prilike u Hrvatskoj kao i u Rusiji ostaju okvir djelovanja glavnih likova. Oni se kreću po onim pravilima koja su im prvotno nametnuta. Događajni slijed prati prilike onih koji su u neprestanom pronalasku sebe

samih te u pronalasku razrješenja svojih problema, svojih sukoba s okolinom koja ih tjera na otuđenost i radikalizam. Staro i novo se u oba romana konstantno isprepleću. Njihove pobjede i porazi pokazuju kolika je neprestana borba između dviju suprotstavljenih strana. Zbog toga se stvaraju polemike o karakternim osobinama glavnih likova. Svojim negiranjem, negodovanjem, oni predstavljaju temeljne okosnicu obaju romana.

SAŽETAK

Tema završnog rada je usporedba romana *U noći* Ksavera Šandora Đalskog i *Očevi i djeca* Ivana Sergejeviča Turgenjeva. Usporedba je temeljena na knjigama Aleksandra Flakera o ruskoj književnosti te Miroslava Šicela i Antuna Barca o Turgenjevljevu utjecaju na djela Đalskoga kao i o samom stvaralaštvu Đalskoga. Usporedbom su se pokušale analizirati sličnosti i razlike spomenutih romana. Analiza je pokazala da je Turgenjevljev utjecaj na Đalskoga i njegovo stvaralaštvo znatan. No Đalski je sačuvao svoju individualnost čemu svjedoče i razlike između dvaju romana.

Ključne riječi: nihilizam, tradicionalizam, političke prilike, Bazarov, Kačić, realizam, hrvatska književnost, ruska književnost

LITERATURA

1. Barac, Antun: *Članci i eseji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1968.
2. Donat, Branimir: *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*, Matica hrvatska, Ogranak Zabok, 1997.
3. Flaker, Aleksandar: *Književne poredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968.
4. Flaker, Aleksandar: *Ruska književna kritika*, Naprijed, Zagreb, 1966.
5. Flaker, Aleksandar: *Ruska književnost*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1986.
6. Flaker, Aleksandar: *Ruski pripovjedači XIX. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1953.
7. Frangeš, Ivo: *Turgenjevski smjer hrvatskoga realizma*, Croatica, God. 14 (1983), 19, str. 47-54.
8. Maraković, Ljubomir: *Rasprave i kritike*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
9. Nemeč, Krešimir: *Povijest hrvatskoga romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1994.
10. Peleš, Gajo: *Tumačenje romana*, Atresor naklada, Zagreb, 1999.
11. Šicel, Miroslav: *Ogledi iz hrvatske književnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990.
12. Šicel, Miroslav: *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.

Izvori

13. Gjalski, Šandor Ksaver: *U noći*, Mosta, Zagreb, 1996.
14. Turgenjev, Sergejevič Ivan: *Očevi i djeca*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.